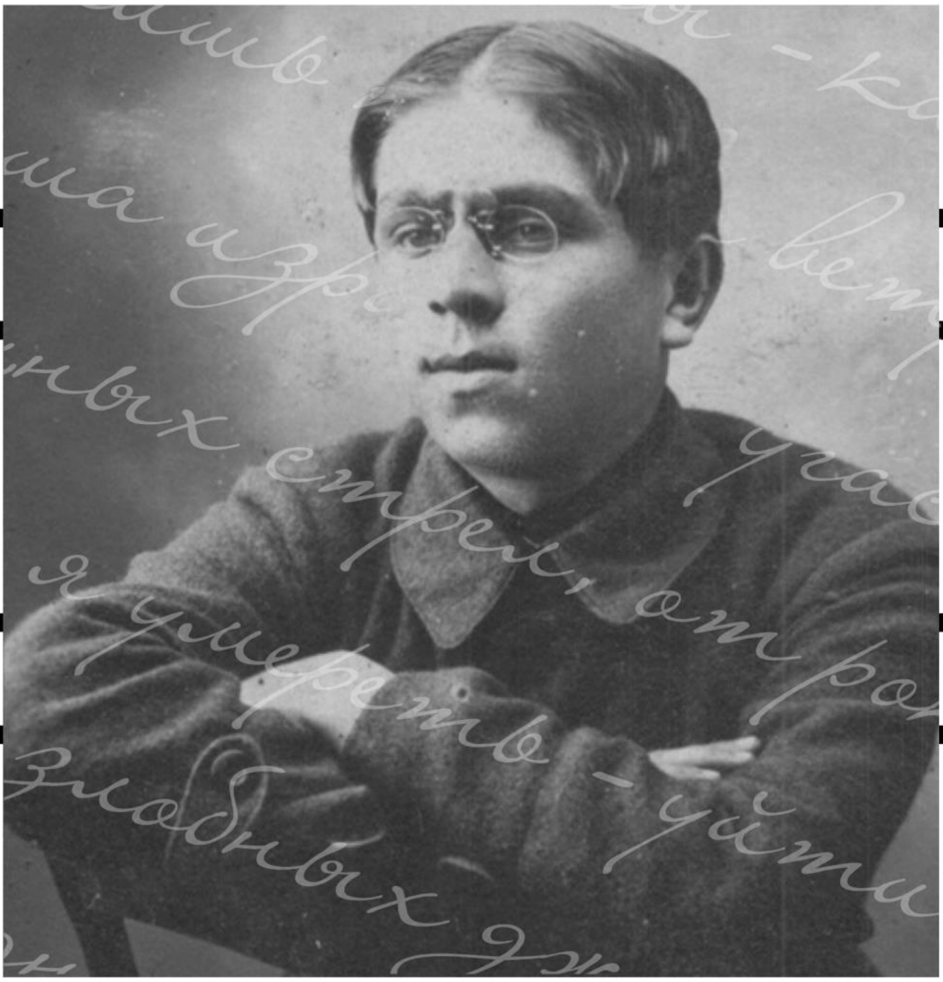

Такташевские чтения

ПЕДАГОГ 13.РУ

Центр непрерывного повышения профессионального мастерства
педагогических работников – «Педагог 13.ру»

ТАКТАШЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ

*Сборник материалов
республиканской конференции учителей
татарского языка и татарской литературы,
посвященной творчеству татарского поэта
Мухамметхади Хайрулловича Такташева (Хади Такташа)*

Саранск
2022

ББК 83.3 (2Рос=Тат)
Т15

Такташевские чтения : сборник материалов республиканской
Т15 конференции учителей татарского языка и татарской литературы, посвященной творчеству татарского поэта Мухамметхади Хайрулловича Такташева (Хади Такташа) / сост.: Ф. Ф. Боярова. – Саранск : ЦНППМ «Педагог 13.ру», 2022. – 36 с.

Рекомендовано к печати редакционно-издательским советом
ГБУ ДПО РМ «ЦНППМ «Педагог 13.ру»

ББК 83.3 (2Рос=Тат)

© Боярова Ф. Ф., составление, 2022
© ГБУ ДПО РМ «ЦНППМ «Педагог 13.ру», 2022

А. Ш. Абдюшева,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Аксеновская средняя общеобразовательная школа»
Лямбирского муниципального района

ТАТАР СОВЕТ ӘДӘБИЯТЫ КЛАССИГЫ ҺАДИ ТАКТАШ

Һади Такташ (Мөхәммәтһади Хәйрулла улы Такташев) 1901 елның 1 январенда элекке Тамбов губернасы Спас өязе (хәзерге Мордва АССРның Торбеево районы) Сыркыды авылында урта хәлле крестьян гаиләсендә туа. Кечкенәдән үк әдәбият укырга, җырлар, такмаклар чыгарырга һәвәс булып үсә. Башта ул үз авылларындагы мәктәптә укый, аннары аны заманына күрә укыту процессы яңачарак корылган, Сыркыдыдан утыз чакрым ераклыктагы Пешлә мәдрәсәсенә бирәләр. Шунда Һади 1911 елдан 1913 елның ахырына кадәр укый.

Беренче империалистик сугыш башланып, алты балалы зур гаиләнең матди хәле бермә-бер кыенлашкач, Хәйрулла абзый үзенең улларын читкә эшкә җибәрергә карар кыла. Шул җөмләдән унөч яшьлек Һадины да, үзләренә кардәш тиешле бер сәүдәгәргә ияртеп, Бохара шәһәренә озата. Һади әүвәл әлеге сәүдәгәрнең өендә хезмәтче малай хәлендә яши, аннары шәһәр байларыннан берсенең мануфактура кибетендә приказчик өйрәнчеге булып эшли. Хезмәттән буш вакытларында шәһәр яшьләренең төрле мәдәни эшләренә, һәвәскәрләр оештырган спектакль, концертларга актив катнаша һәм, бала чактан ук башланган әдәби иҗат тәҗрибәләрен дәвам иттереп, «Газраилләр», «Караңгы төннәрдә», «Төркстан сахраларында» исемле шигырьләрен яза. Болардан «Төркстан сахраларында» дигәне Ташкентта нәшер ителә торган «Олугъ Төркстан» газетасының 1918 ел 21 январь санында басылып та чыга. Бу — һ. Такташның матбугатта дөнья күргән беренче шигыре.

1918 елның көзендә Һади Такташ туган авылы Сыркыдыга кайта. Ләкин әдәби иҗат белән чиксез кызыксынган, үзлегеннән укып, белем дәрәҗәсен күтәрергә омтылган шагыйрь егет, авылда ел ярым чамасы китапханә мөдире һәм башлангыч мәктәп укытучысы булып эшләгәннән соң, яңадан урыныннан кузгала: 1919 елның көзендә Оренбургка китә. Монда ул Оренбург губкомы органы «Юксыллар сүзе» газетасында җаваплы секретарь булып эшли, политик курсларда укый, шәһәрнең мәдәни тормышында кайнап, Щ. Камал, А. Таһиров кебек күренекле язучылар белән таныша, үзе хезмәт иткән газета битләрендә көндәлек вакыйгаларга багышланган хәбәрләрен һәм шигырьләрен («Караңгы төннәрдә», «Ачлык патша», «Антым», «Айның нурлары арасында» һ. б.) бастыра.

1920 елда иген уңмау сәбәпле Идел-Җаек буйларында яшәү шартлары кыенлашкач, һ. Такташ, дусларының тәкъдиме белән, 1921 елның язында Ташкент шәһәренә күчә һәм «Белем йорты» исемле журнал редакциясендә җаваплы секретарь булып эшли башлый. Бер үк вакытта ул Төркстан эшче-диһкан коммунистлар университетында тел-әдәбият укыта.

Ташкент чоры (1921 – 1922) Такташ иҗат эшчәнлегенең тагы да активлашуы, шагыйрь буларак, иҗат йөзенең үзенчәлекле форма ала баруы белән характерлы. Ташкентта ул үзенең беренче дәвер әдәби эшчәнлегендә күренекле урын тоткан романтик әсәрләрен — эчтәлеге белән нигездә мифологик легендаларга нигезләнгән һәм мифологик, символик образлар аша кеше шәхесенең рухи хөрлеген данлаган, аны буып торган явыз көчләргә, дини хорафатларга, социаль гаделсезлеккә каршы ярсулы көрәш, гыйсъянчылык идеясен алга сөргән бер төркем шигырьләрен («Онытылган ант», «Күләгәләр», «Нәләт», «Таң кызы», «Урман кызы») һәм атаклы «Җир уллары трагедиясе»н иҗат итә.

1922 елның җәендә берничә ай Мәскәүдә яшәгәннән соң, һ. Такташ шул елның көзендә Казанга килә һәм гомеренең соңгы көннәренә кадәр шунда төпләнеп кала. 1923 елда аның «Җир уллары трагедиясе» һәм башка шигырьләр» исеме белән беренче җыентыгы басылып чыга. «Җир уллары трагедиясе» шул ук елда сәхнәгә дә менә. Спектакльнең премьерасында Идея ролен Такташ үзе башкара.

Казанга килгәч, Такташ берникадәр вакыт татар театрында суфлер булып эшли, аннары «Чаян» (1923 – 1924), «Октябрь яшьләре» (1925), «Авыл яшьләре (1926) журналларында һәм 1926 елның октябреннән 1929 елның мартына кадәр «Азат хатын» журналы редакциясендә җаваплы секретарь вазифаларын башкара. 1929 елда ул яңадан «Чаян» журналы редакциясенә кайта һәм гомеренең ахырына кадәр шунда эшли.

Казанда 1922 – 1923 елларда язылган әсәрләрендә («Бакчачылар», «Мәңгелек әкият», «Урамда», «Гыйсъян», «Янар таулар», «Пасха чаңнары» һ. б.) поэтик фикерләүдәге элекке романтик гыйсъянчылык мотивлары әле дәвам итсә дә, 1923 ел ахырларыннан башлап, һ. Такташ иҗатында һәм язу стилендә тормышны реалистик сурәтләү тенденциясе көчәйгәннән-көчәя барып, шагыйрьне яңа иҗади ачышларга китерә. В. И. Ленинның вакытсыз үлеме тәэсирендә туып, тирән кичереш һәм фәлсәфи уйланулар рухында язылган «Гасырлар һәм минутлар» (1924) поэмасы, «Давылдан соң», «Сагыну җырлары», «Такташ шигырьләре» исемле җыентыкларында урнаштырылган лирик-публицистик шигырьләр һәм, ниһаять, яшьлеккә, мәхәббәткә, тормышның матурлыгына гимн булып яңгыраган «Мәхәббәт тәүбәсе» (1927), «Алсу» (1929), «Мокамай» (1929) кебек лирик поэмалар Такташны егерменче еллар татар поэзиясенең алдынгы сафына чыгарып бастыра. Әдипнең популярлыгы искиткеч тиз үсә, ул халыкның уй-хисләрен, хыял-омтылышларын илһамланып җырлаучы трибун-шагыйрь булып таныла.

1930 – 1931 еллар дәвамында Һ. Такташ «Киләчәккә хатлар» исемле шигъри әсәре өстендә эшли. Ун хат итеп уйланылган һәм авторның чор турында, аның катлаулы иҗтимагый һәм әхлакый проблемалары, буыннар язмышы турында фәлсәфи фикерләрен гәүдәләндерергә тиешле бу киң колачлы лиро-эпик әсәр, кызганычка каршы, тәмамланмый кала: шагыйрь хатларның өчесен генә язып бетерә. Әмма шул язылган өлешләре белән генә дә, «Киләчәккә хатлар» поэмасы шагыйрь иҗатында гына түгел, бөтен татар

поэзиясендә яңа чорның, социалистик чынбарлыкның лирик эпосын тудыру, дагы иң уңышлы тәҗрибәләрнең берсе булып санала.

Газета-журнал редакцияләрендә озак эшләү әдипнең журналистлык талантын да ачып җибәрә. Заманның күп төрле актуаль темаларына багыщ, лап, ул дистәләрчә публицистик мәкалә, очерк һәм фельетоннар язып бастыра. Хикәя жанрында, әдәби тәнкыйть өлкәсендә дә көчен сынап карый. 1980— 1983 еллар арасында Татарстан китап нәшрияты әдипнең барлык жанр әсәрләрен үз эченә алган өч томлык җыелмасын бастырып чыгарды.

Һади Такташ иҗаты — сугышка кадәрге чор татар совет поэзиясенең иң югары ноктасы. Әдип бөек революция һәм социализм төзү елларының кырыс романтикасын, шул чор кешеләренең рухи матурлыгын сәнгатьчә гәүдәләндергән төрле жанрдагы әсәрләре белән татар әдәбияты тарихында яңа сәхифә ачты, яңа принципларга таянган социалистик реализм әдәбиятының нигез ташларын салуда үзеннән зур өлеш кертте. Аның рухы, аһәңе белəв халыкчан поэзиясе, үзенә бер шигъри мәктәп тәшкил итеп, бик күп шагыйрьләрнең үсүенә, формалашуына зур уңай йогынты ясады һәм хәзер дә үзенең тәэсирен югалтмый саклап килә. Такташ традицияләрен өйрәнү, аның поэтика өлкәсендәге уңышлы тәҗрибәләрен иҗади үзләштерү бүген дә дәвам итә.

Һади Такташ 1931 елның 8 декабрендә Казанда вафат булды. Аның гәүдәсе Казанның М. Горький исемедәге Үзәк культура паркы территориясенә урнашкан Туганнар каберлегендә җирләнде.

КЛАССИК ТАТАРСКОЙ СОВЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ХАДИ ТАКТАШ

Хади Такташ (Мухаметхади Хайруллович Такташев) родился 1 января 1901 года в селе Сыркыды Спасского уезда бывшей Тамбовской губернии (ныне Торбеевский район Мордовской АССР) в семье крестьянина среднего достатка. С раннего детства у него развивается страсть к чтению литературы, сочинению песен, частушек. Сначала он учился в школе в своей деревне, затем его отдали в медресе Пишляй в тридцати километрах от Сургодь, где со временем учебный процесс наладился по-новому. Учился там же с 1911 до конца 1913 года. С началом первой империалистической войны, когда материальное положение большой семьи с шестью детьми несколько осложнилось, Хайрулла абый решил отправить своих сыновей на работу за границу. В том же году тринадцатилетнего Хади отправили в Бухару в сопровождении одного из купцов. Хади сначала жил в доме этого купца в положении мальчика-слуги, затем работал учеником приказчика в мануфактурном магазине одного из городских богачей.

В свободное от службы время активно участвует в различных культурных мероприятиях молодежи города, любительских спектаклях, концертах и, продолжая начатые с детства литературные творческие опыты, пишет стихи «Газели», «В темные ночи», «В пустынях Туркестана». Из них «В

пустынях Туркестана” была опубликована в газете «Великий Туркестан», издававшейся в Ташкенте, в номере от 21 января 1918 года. Это первое стихотворение Хади Такташа, опубликованное в печати.

Осенью 1918 года Хади Такташ вернулся в родное село Сургодь. Однако поэт-юноша, безгранично интересовавшийся литературным творчеством и стремившийся к самообразованию, после полутора лет работы в деревне заведующим библиотекой и учителем начальной школы, вновь осенью 1919 года уехал в Оренбург. Здесь он работал ответственным секретарем органа Оренбургского губкома газеты «Слово башкир», учился на политических курсах, принимал участие в культурной жизни города, познакомился с такими известными писателями, как Ш. Камал, А. Тагиров, на страницах газеты, в которой он служил, публиковал свои рассказы и стихи, посвященные повседневным событиям: «В темные ночи», «Голодный царь», «Клятва», «Среди лучей Луны» и др.

Когда в 1920 году из-за неурожая условия жизни в Поволжье осложнились, Хади Такташ, по рекомендации друзей, весной 1921 года переехал в Ташкент и стал работать ответственным секретарем в редакции журнала «Дом знаний». Одновременно он преподавал язык и литературу в Туркестанском рабоче-крестьянском коммунистическом университете. Ташкентский период (1921 – 1922) характеризуется еще большей активизацией творческой деятельности Такташа, становлением его как поэта и обретением самобытных форм творчества. В Ташкенте он создал ряд романтических произведений, занимавших видное место в его литературной деятельности первого периода – ряд стихотворений («Забытая клятва»: «Тени», «Налят», «Дочь Зари», «Дочь леса»), основанных в основном на мифологических легендах и прославлявших через мифологические и символические образы духовное унижение человеческой личности, яростную борьбу с угнетающими ее злыми силами, социальной несправедливостью и продвигавших идею гуманизма.

Прожив несколько месяцев в Москве, летом 1922 года Хади Такташ приехал в Казань и обосновался там до последних дней своей жизни. В 1923 году вышел его первый сборник «Трагедия сыновей Земли» и другие стихотворения. «Трагедия сыновей земли» была поставлена на сцене в том же году. Роль Идеи на премьере спектакля исполнил сам Х. Такташ.

Приехав в Казань, Такташ некоторое время работал суфлером в Татарском театре, затем работал ответственным секретарем в журналах «Чаян» (1923 – 1924), «Октябрьская молодежь» (1925), «Сельская молодежь» (1926) и с октября 1926 по март 1929 года в редакции журнала «Азат хатын». В 1929 году он вновь вернулся в редакцию журнала «Чаян» и работал там до конца жизни.

Н. И. Башмакова,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Болдовская средняя общеобразовательная школа»
Рузаевского муниципального района

##ҺАДИ ТАКТАШ – МӘХӘББӘТ ҖЫРЧЫСЫ

Шундый шәхесләр була: аларга язмыш үзләре хезмәт иткән өлкәдә беренче булу вазифасын йөкли. Икенче төрле әйткәндә, әйдәп баручы була. Шуңа күрә андыйлар бик тиз вакыт эчендә баш әйләндергеч биеклекләргә ирешәләр, үз-үзләрен аямыйча янып эшлиләр, иҗат итәләр, җәмгыятьтә олы абруй казаналар. Һади Такташ кыска гына гомерендә бай рухи мирас калдырган шундый шәхесләрнең күренеклесе иде. Җирдә нибары утыз ел гына ел яши, үзе артыннан галәмәт бай мирас калдыру өчен гадәти кеше генә булу җитми торгандыр, аның өчен Такташ булу кирәктер.

“Яз шикелле саф, җәй кебек юмарт, йолдыз сыман якты бит ул безнең... Такташ”, – менэ шулай аның турында эйткән башкорт шагыйре Тимер Арслан.

Һади... Зәңгәр күзле Такташ. Сыркыды егете. Юк, гади егет кенә түгел Такташ. Ул бөтен барлыгы белән шигърият дөньясы.

Такташ үткән чор кешесе, егерменче еллар шагыйре генә түгел. Ул бөтен шигъри җаны белән безнең заман кешесе. Безгә «бәхет теләп, тәүфыйк теләп язган» сәлам хатлары безнең чорга да килеп иреште. Бүген да ул шигырьләре белән безнең сафта атлый, үткәндәге авыр көрәш юлын онытмаска искәртә; «Дөнья матур!» дип, шул матурлыкны күрергә, аның өчен көрәшергә өйрәтә.

Кеше өчен иң затлы, бөек хис – яратуның серен әле тулысынча аңлата алучы булганы юк. Ләкин шунысы ачык: кешене кеше иткән нәрсә мәхәббәт. Аннан башка чын мәгънәсендә кешелекле, игелекле, башкаларны хөрмәт итүче, күңел нечкәлекләренә ия, назлы шәхес була алмый. Мәхәббәт – уңай хис, ә уңай хис кешене күркәм , матур итә. Ярату хисе балаларга, оныкларга күчә. Шул рәвешле, кеше гомере буе мәхәббәт белән бергә атлый. Аны картлык көннәренә кадәр саклаганнар гомерләрен мәгънәле үткәрдек дип әйтә алалар.Кешедә мәхәббәт хисләре елның теләсә кайсы вакытында туаргамөмкин. Такташ иҗатында мәхәббәт һәм яшьлек аерылгысыз темалар булып яши. Һади Такташ әдәбиятыбызга гүзәл әсәрләр бирде. Такташ – мәхәббәт җырчысы. Бу тема аның "Зәңгәр күзләр"ендә, "Таң кызы"нда, "Урман кызы"нда һәм башка бик күп әсәрләрендә чагыла.

Шулар арасында укучылар тарафыннан иң яратканы – “Мәхәббәт тәүбәсе” поэмасы булгандыр. Ул 1927 нче елда иҗат ителә. Поэманың сюжеты катлаулы тугел.Зөбәйдә белән Мәхмүт бер-берсен яратышалар. Егет кызга мөнәсәбәтендә бик ук житди түгел.Аны вакытны ләззәтле уздыру өчен генә кирәк дип карый. Зөбәйдә исә Мәхмүтне ихлас ярата.Шуңа күрә егеттәге хисләрнең чынлыгына да шикләнми. Халык әйткәндәй: мәхәббәтнең күзе сукыр. Нәтижәдә егет кызны алдый. Кыз балага узгач,туачак жан иясеөчен жаваплылыктан качып, Мәхмүт Зөбәйдә янына бэтенләй килмәскә уйлана. Бала

көткән ананың күңеле болай да бик нечкә була.Ата буласы егетнеңүзен ташлавы аны аеруча борчуга сала.Ләкин бала тугач, егеттәүз кылганнарына үкенү хисе уяна, ул Зөбәйдәсе һәм үзенең баласы янына килә. Гаилә түгәрәкләнә. Мәхәббәт алдауны,хыянәтне кабул итә алмый. Аның юлдашы – сафлык,тугрылык, намуслылык. Поэмада барлыгы укучыга әллә ни сизелми торган тагын бер образ бар. Ул – шагыйрьнең лирик образы.Әгәр ул булмаса, поэма болай жиңел укылмас иде. Әсәр бик матур өлештән башлана. "Мәхәббәт тәүбәсе" поэмасы күңелдә тирән эз калдыра. Татар шигъриятендә яшьлек һәм аның табигый юлдашы мәхәббәт турында кемнең дә булса мондый да матур, җыйнак итеп әйтеп биргәне юк дияргә мөмкин.

Яшьлек,
Гомереӊ кыска синеӊ,
Шундый кыска булып тоела,
Кичен чәчәк аткан була,
Ә таңында инде коела...
Мәхәббәт,
Ул үзе иске нәрсә,
Ләкин
Һәрбер йөрәк аны яңарта,
Тиле яшьлек ярты гомерен бирә
Аның хисе белән янарга...

Бу нәфис янгыраучы юллар укучының куңелен билгеле бер дулкынга көйли.

Шагыйрь Ана исемен бөек исем итеп саный, гаиләнең ныклыгын, бала тәрбияләүнең җаваплылыгын, аналарга хөрмәт белән карарга кирәклеген искәртә. Шул ук вакытта ике шагыйрь арасында ана булуга мөнәсәбәт, хатын-кызның яңа буынга җан бирү, бала үстерүгә карашларында аерма күзгә ташлана. Такташның «Мәхәббәт тәүбәсе»ндәге ананы данлаган югары монолог һәркемгә мәгълүм:

Ана-
Бөек исем,
Нәрсә җитә ана булуга;
Хатыннарның бөтен матурлыгы,
Бөтен күрке ана булуда...

Такташның «Мәхәббәт тәүбәсе» бугенге укучыны да тирән дулкынландыра.Еллар үткән саен, аның шигъри иҗатын һәр яңа буын үзенчә кабул итә, аннан үз рухына кирәкле азык таба. Шуңа күрә Һади Такташ бүген дә заманыбыз белән бергә атлый, аның көчле шагыйранә авазы, үткәннең ерак кайтавазы булып, кайнар рухлы шигырьләре аша безгә килеп ирешә.

Такташның безнең арадан киткәненә инде куп вакыт үткән. Ә ул әле һаман безнең күңелдә, халкыбыз күңелендә. Элеккечә уйчан, моңсу, элеккечә шаян, шундый ук көләч, мөлаем булып яшәвен дәвам итә. Аны якыннан белгән өлкән буын кешеләр өчен генә түгел, бүгенге яшь буын өчен дә Такташ

шундый ук кадерле, шундый ук якын. Халкыбыз йөрәгендә бөек Тукай шикелле мәңгелеккә урын алган шагыйрь ул Такташ.

Үләрмен дә онытырлар дип,
Юкка гына йөрәк янасың,
Тамбов урманнары сагыныр әле
Үзе үстергән бунтарь баласын, – дип язды.

Әйе, шагыйрь ялгышмады. Тамбов урманнары гына түгел, бик күп укучылары аны сагына. Такташ сагындыра.Халык үзенең сөекле шагыйрен һаман юксына:

Бәйрәмдә безнең тын табынга
Синең дә өлешең куела,
Беләбез - кайтмыйсың... шулай да
Кайтырсың шикелле тоела.

Кулланылган әдәбият

1. Такташ Һ. Әсәрләр: 3 томда. – Казан: Татар.кит.нәшр., 2010.
2. Гайфуллина, Ф. Һ. Такташ – мәхәббәт җырчысы / Ф. Гайфуллина // Мәгариф. – 2015.

ХАДИ ТАКТАШ – ПЕВЕЦ ЛЮБВИ

Были такие личности, на которых судьба возложила обязанность быть первыми в той области, в которой они служили. Поэтому за короткий срок такие люди достигают головокружительных высот, самоотверженно трудятся, творят, пользуются большим авторитетом в обществе. Хади Такташ был одним из тех, кто за свою короткую жизнь оставил богатое духовное наследие. На земле он прожил всего тридцать лет, и для того чтобы оставить за собой богатое наследство, ему, наверное, недостаточно быть обычным человеком.

«Он у нас чистый, как весна, щедрый, как лето, яркий, как звезда... Такташ», – так говорил о нем башкирский поэт Тимур Арсланов.

Хади... Голубоглазый Такташ. Сын Сыркыды. Нет, не просто парень. Он – весь поэтический мир.

Такташ не только человек прошлого, поэт двадцатых годов. Он человек нашего времени со всей поэтической душой. До нашего времени дошли приветственные письма «…с пожеланием счастья». И сегодня он в стихах шагает в нашем строю, напоминая не забывать трудный боевой путь прошлого; «Мир прекрасен! Она научила меня видеть эту красоту, бороться за нее».

До сих пор не удалось в полной мере разгадать тайну самого прекрасного, величайшего чувства человека – любви. Но ясно одно: то, что делает человека человеком, – это любовь. Без него невозможно быть по-настоящему человечной, доброй, уважающей других, обладающей тонкостями души, нежной личностью. Любовь – это позитивное чувство, а позитивное чувство делает человека красивым, прекрасным. Любовь передается детям, внукам.

Таким образом, человек всю жизнь шагает вместе с любовью. Те, кто хранил его до глубокой старости, могут сказать, что провели жизнь осмысленно. Любовные чувства у человека могут возникнуть в любое время года. Неразделимыми темами в творчестве Такташа являются любовь и юность. Хади Такташ дал нашей литературе прекрасные произведения. Такаш – певец любви. Эта тема нашла отражение в его «Голубых глазах», «Дочери Зари», «Лесной деве» и многих других произведениях.

Среди них, пожалуй, самой любимой читателями была поэма «Покаяние любви», написанная в 1927 году. Сюжет поэмы несложен. Зубайда и Махмуд влюбляются друг в друга. Парень не очень серьезно относится к девушке. Он считает, что она нужна только для того, чтобы приятно провести время. Зубайда же искренне любила Махмуда, поэтому не сомневается в подлинности чувств парня. Как говорится в народе, у любви глаза слепы. В итоге парень обманывает девушку. После того, как девушка забеременела, сбежал от ответственности. Но после рождения ребенка у парня появляется чувство сожаления о содеянном, он приходит к Зубайде и своему ребенку.

В поэме есть еще один образ, который едва заметен читателю. Это лирический образ поэта. Если бы не он, поэма не была бы прочитана. Произведение начинается с очень красивой части. Поэма «Покаяние любви» оставляет глубокий след в душе. В татарской поэзии о молодости и ее естественном спутнике любви вряд ли кто-то когда-либо говорил так красиво и аккуратно.

Ф. Ф. Боярова,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Черемишевская основная общеобразовательная школа»
Лямбирского муниципального района

ҺАДИ ТАКТАШ – ТАТАР ШИГЪРИЯТЕНЕҢ АЛТЫН БАГАНАЛАРЫНЫҢ БЕРСЕ

Дөрестән дә, егерменче гасырның давыллы вакыйгалары казанында кайнаган бу олы шагыйребез халык күңелендә мәңгегә урын алды.

Әдипләрне заман төрлечә сыный. Берәүләр вакыт сынавын үтә алмый, исемнәре дә, иҗатлары да дәвер капкасының үзләре яшәгән ягында гына торып кала. Икенчеләренең иҗаты исә халыкның рухи хәзинәсенә әверелеп, буыннан-буынга күчеп яши.

Һади Такташ иҗаты да менә шундый бәхетле язмышка очрады. Аның яшәү гомере дә, иҗат чоры да, еллар саны белән исәпләгәндә күп түгел. Әмма олы шәхесләрнең, бөек талант ияләренең тарихтагы һәм халык күңелендәге урыннары гомер озынлыгы һәм язган еллары саны белән исәпләнми. Аз яшәсә дә, шушы вакыт эчендә Һ.Такташ халкы һәм туган иле өчен күп эшләргә, бәяләп бетерә алмаслык кыйммәтле әдәби мирас иҗат итеп калдырырга өлгерде. Шуның белән ул татар халкының күңел түрендә Г. Тукай, М. Җәлил,

С. Сәйдәшев кебек бөек уллары белән янәшә урын алды.

Куактан куакка кунып, болын, урман-кырларның иркенлеген, гүзәллеген мактап җырлаган былбыл гына да түгел Һ.Такташ. Шигърият серләрен, халык поэтикасын соң нечкәлекләренәчә үзләштергән җырчы гына да түгел. Сирәк очрый торган хәзинәгә ия бәхетле шагыйрь генә дә түгел. Һ.Такташ– шәхес! Ул һәм аның иҗаты, барыннан да бигрәк, гадәттән тыш олы җанлы, киң күңелле, бар дөньяга гашыйк шәхес белән характерлана. Һәм нәкъ менә шул масштаблы шигъри шәхес булуы белән гыйбрәтле, яңадан-яңа буын шагыйрьләргә остаз булып торырга лаек.

Һади Такташ иҗаты – бай, өйрәнүне сорый торган күпкырлы иҗат. Аның тормыш һәм иҗат юлы әдәби тәнкыйтьтә инде шактый өйрәнелгән дә. Г.Галинең «Шагыйрь Һади Такташ турында» (1931), Г. Нигъмәтинең «Һади Такташ» (1932), Ш. Маннурның «Һади Такташ поэзиясе турында» (1940) кебек очеркларын, М.Маминның «Һади Такташ поэзиясе» (1952), Х.Хәйринең «Һади Такташ (Тормыш һәм иҗат юлы)» (1949), Х. Госманның «Такташ поэзиясе» (1958), Г.Халитның «Шагыйрь, чор, герой (Һади Такташ иҗатын өйрәнү тәҗрибәсеннән)» (1971) кебек монографик хезмәтләрен генә искә алсак та, күренекле шагыйрьнең иҗат һәм тормыш юлын өйрәнүгә багышланган шактый күп хезмәтләр барлыгы күренә. Тәнкыйтьчеләрнең күбесе аның поэзиясен анализлыйлар. Бу, билгеле, нигезле. Һ.Такташ –бәхәссез, иң элек шагыйрь, тик иҗатына бәя биргәндә, аның тәнкыйть мәкаләләренә дә игътибар итү сорала, чөнки ул хезмәтләр шагыйрьнең шәхесен тирәнрәк аңларга, аның карашларының киңлеген һәм эволюциясен тулырак ачарга булышалар. Һ.Такташның тәнкыйди чыгышлары, бер яктан, аның иҗатын тирәнрәк аңларга ярдәм итсә, икенче яктан, ул бу чыгышларында бүгенге көндә дә актуальлеген һәм кыйммәтен саклаган күзәтүләр һәм фикерләр дә табыла. Билгеле, аның тәнкыйть эшчәнлеген тикшергәндә аларның шагыйрь Һ. Такташ тарафыннан язылуларын да, шагыйрьнең шәхесе турында да исәпкә алырга кирәк.

Әдәби тәнкыйть — әдәби иҗатның бер төре, әдәби әсәргә һәм андагы тормыш күренешләренә бәя бирә , әдәби әсәрләрнең чынбарлык белән бәйләнешен өйрәнә. Матур әдәбиятның үсеш закончалыкларын билгеләү өчен, әдәби хәрәкәттәге тискәре, кире тенденцияләрне кире кагу максатыннан зәгыйфь, соры, эстетик кыйммәте түбән булган китапларны укучы арасына үткәрмәү юнәлешендә әдәби тәнкыйть зарур. Ул һәрвакыт үстерелеп торырга тиеш, чөнки әдәби тәнкыйть әдәби процесска , язучы иҗатына йогынты ясый, әдәби әсәрләрнең сәнгатьлелеген көчәйтүне, тормышка якынайтуны максат итә.

«Антик чорда ук аерылып чыккан әдәби тәнкыйть озак вакытлар үзенең әсәргә гомуми бәя бирү, авторны мактау яки хурлау, китапка рекомендация бирү мәгънәләрен саклап килә. Белинскийлар чорында исә әсәргә бәя аның идеяләре һәм образлары берлегендә бербөтен итеп карала, язучы иҗатына бәя язучының чорга, заман таләпләренә мөнәсәбәтеннән чыгып бирелә башлый.

Марксистик тәнкыйть әдәби әсәрне социаль, эстетик, этик күзаллаулардан чыгып карарга омтыла. Әдәби тәнкыйть, әдәби иҗат кебек үк, тормышны танып белү һәм аңа тәэсир итү чарасы булып тора.

Совет әдәбияты тәнкыйте художестволы әсәрләрне заманның иң әһәмиятле мәсьәләләре яктылыгында тикшерә һәм бәяли, аларда сурәтләнгән характерларның һәм тормыш күренешләренең ни дәрәҗәдә дөреслеген, язучы файдаланган сәнгатьчә сурәтләү чараларын ачып бирә.

ХАДИ ТАКТАШ – ОДИН ИЗ ЗОЛОТЫХ СТОЛПОВ ТАТАРСКОЙ ПОЭЗИИ

Действительно, этот великий поэт, воспетый в бурных событиях двадцатого века, навсегда занял место в сердцах народа. Время испытывает писателей по-разному. Одни не выдерживают испытания временем, и их имена и творчество остаются на той стороне ворот эпохи, где они жили. Творчество других стало духовным достоянием народа и передается из поколения в поколение.

Такая же счастливая судьба постигла и творчество Хади Такташа. Ни его жизнь, ни период творчества, судя по количеству лет, не велики. Однако места великих личностей, великих талантов в истории и в сердцах народа не учитываются продолжительностью жизни и количеством написанных строк. За это время Х.Такташ успел многое сделать для народа и своей Родины, создать неоценимое литературное наследие. Тем самым он занял место в душе татарского народа рядом с такими великими сыновьями, как Г. Тукай, М. Джалиль, С. Сайдашев.

Х.Такташ не только соловей, летающий от куста к кусту, он соловей, воспевающий простор, красоту лугов, лесов и полей. Он не только певец, который досконально освоил секреты поэзии, народную поэтику. Его творчество воспевается, прежде всего, необычайно жизнерадостной, великодушной, всепоглощающей личностью. И именно как масштабная поэтическая личность он достоин стать наставником для нового поколения поэтов.

Творчество Хади Такташа – богатое, многогранное творчество, требующее изучения. Его жизненный и творческий путь в литературной критике уже достаточно изучен (Г. Гали «О поэте Хади Такташе» (1931), Г. Нигматуллина «Хади Такташ» (1932), Ш. Маннур «О поэзии Хади Такташа» (1940), М. Мамин «Поэзия Хади Такташа» (1952); Х. Хайри «Хади Такташ (жизнь и творчество)» (1949), Х. Усманов «Поэзия Такташа» (1958), Г. Халит «Поэт, эпоха, герой...» (из опыта изучения творчества Хади Такташа). Если вспомнить только монографические труды, то видно, что существует немало трудов, посвященных изучению творчества и жизненного пути выдающегося поэта. Большинство критиков анализируют его поэзию. Это, конечно, обоснованно. Х. Такташ, бесспорно, прежде всего поэт, но при оценке его творчества следует обратить внимание и на его критические статьи, так как эти работы помогают глубже понять личность поэта, более полно раскрыть широту и эволюцию его взглядов.

Литературная критика – один из видов литературного творчества,

оценивает литературное произведение и явления жизни в нем, изучает связь литературных произведений с действительностью. Для определения закономерностей развития художественной литературы необходима литературная критика, направленная на отрицание негативных, отрицательных тенденций в литературном движении, недопущение к читателю книг, имеющих слабую, серую, низкую эстетическую ценность. Она должна постоянно развиваться, так как литературная критика оказывает влияние на литературный процесс, на творчество писателя, имеет целью усилить художественность литературных произведений, приблизить их к жизни.

Литературная критика, выделившаяся еще в античную эпоху, долгое время сохраняла смысл давать общую оценку своему произведению, хвалить или унижать автора, давать рекомендации к книге. В эпоху В. Г. Белинского же оценка произведения рассматривается в единстве его идей и образов, оценка творчества писателя начинает даваться исходя из отношения писателя к эпохе, требованиям времени. Марксистская критика стремится рассматривать литературное произведение исходя из социальных, эстетических, этических представлений. Литературная критика, как и литературное творчество, является средством познания жизни и воздействия на нее.

С. Н. Ибрагимова,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Сабаевская средняя общеобразовательная школа»
Кочкуровского муниципального района

ХАДИ ТАКТАШ В МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ

Говорят, что татарская поэзия XX века стоит на трёх буквах «Т»: Тукай, Такташ, Туфан. С первой буквой всё вроде бы ясно – «в его поэзии живёт душа нашего народа», как сказал Минтимер Шарипович, а Шаймиев никогда не ошибается. Стихи второй буквы первый Президент Татарстана ещё школьником мог часами цитировать наизусть. А именем третьей не случайно названа малая планета, расположенная в двухстах пятидесяти миллионах километров от Земли: «его судьба – подвиг», – отчеканил Шаймиев.

Настала пора с увековечиванием трёх букв и в музыкальной культуре.

Габдулла Тукай ещё в 2006 году стал героем оперы Резеды Ахияровой «Любовь поэта». Сперва предполагалось, что произведение это будет компактным, уместится в один акт, но либреттист Ренат Харис аж в шести картинах рассказал незатейливую историю отношений поэта и Зайтуны Мавлютовой. Поскольку герои встречались всего пять раз, поэтому первая картина – предыстория их любви. К тому же к биографии поэта либреттист добавил несколько символических образов и пофилософствовал о смысле жизни, о таинствах чувств, об ответственности перед теми, кого впускаешь в своё сердце…

И вот в 2019 году наступает очередь второй буквы.

Но одноактная камерная опера в семи картинах о Хади Такташе – не байопик. Либреттист Рузаль Мухаметшин намеренно уходит от биографии поэта, назвав своё произведение в лучших традициях эссеистов «Мой Такташ». Мой. Понимаете? Не чей-нибудь ещё. И не реальный. А мой. Тот самый, что живёт только в моём мире грёз и любви.

«Это самый любимый мой поэт, – говорит он. – Я восхищался его произведениями с детства. Да и до сих пор читаю и перечитываю. И пытаюсь понять его мир. История, рассказанная в опере, – фантасмагория: умирающий поэт встречается с самим собой молодым и пытается понять смысл своей жизни».

Этот предсмертный бред и становится основой для очередной легенды о Хади Такташе. Отказываясь раскрывать все переплетения сюжета, автор бесконечное число раз повторяет, что такого Такташа мир ещё не знал.

Но у композитора Ильяса Камала свой Такташ.

«Я, конечно, старался приблизиться к мысли Рузаля, передать его замысел, – отстаивает он своё право на интерпретацию, – но моя музыка – это не только внутренний мир Такташа, но и отражение времени, в котором жил и творил поэт, и всех противоречий эпохи».

А отражать есть что: перелом эпох, на котором посчастливилось жить и творить Хади Такташу, – всегда столкновение мнений, поиск «правды жизни», многозначность любого факта и вечная незавершённость спора. Думается, что уже одним этим предлагаемый материал оперы может привлечь мыслящую аудиторию. «Мой» Такташ и «моя» эпоха перемен есть у каждого из нас. Для кого-то Такташ – попутчик советской власти, для кого-то советская власть – попутчик человеколюбца Такташа.

Удачна и выбранная авторами форма – одноактная фантасмагоричная опера как проникновение в психологию человека, способ осознания того, что, по формуле академика Владислава Лекторского, «мозг находится в мире, а мир находится в мозгу». Мы живём в том, что ощутили, поняли и приняли. Мы те, кем сами себя считаем. Мы всего лишь сумма своих поступков, которые, в свою очередь, отражение наших мыслей.

И в этом смысле «Минем Такташ» и не Хади Такташ вовсе, а то, что мы хотим считать Такташем. Это зеркало, отражающее нас самих.

З. Х. Кильдеева,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Большеполянская средняя общеобразовательная школа»
Кадошкинского муниципального района

ПОЭТ НА ВСЕ ВРЕМЕНА

2022 елның беренче январендә якташыбыз, атаклы татар шагыйре, татар совет поэзиясенә нигез салган шагыйрьләребезнең берсе булган Һади Хайрулла улы Такташка 121 яшь тулды.

«Һади Такташның татар поэзиясенең үсешендә йогынтысы гаять зур. Такташ үзенчәлекле һәм кабатланмас шагыйрь. Аның поэзиясендә татар һәм рус фольклорының, Маяковский һәм Есенинның йогынтысы сизелә. Ләкин Такташ ияреп язучы түгел. Ул үзенә аерым юл салып баручы шагыйрь», – ди Леонид Мартынов классик язучы турында. Бу чыннан да шулай. Дөньяда бары тик утыз гына ел яшәсә дә, әдәбиятта мәңгелек урын алып тора.

Һади Хайрулла улы Такташның тормышына һәм эшчәнлегенә караган төп даталарга күз салыйк. 1901 ел, 1 январь Тамбов губернасы Спас өязе (хәзерге Мордовия республикасының Торбеево районы) Сыркыды авылында туа. Башлангыч белемне әти-әнисеннән алгач, 1911 – 1913 елларда Пешлә (30 чакрым ераклыктагы) мәдрәсәсе шәкерте була. 1917 елда матбугатта беренче мәкаләсе басылып чыга. 1918 елның 21 гыйнварендә Ташкентта нәшер ителә торган «Олуг Төркстан» газетасында «Төркстан сахраларында» дигән беренче шигыре дөнья күрә. 1918 – 1919 елларда туган авылы Сыркыдыда башлангыч мәктәп укытучысы, китапханә мөдире, мәктәп советы әгъзасы булып хезмәт итә. 1919 (көз) – 1921 (яз) елларда Оренбург губкомы органы «Юксыллар сүзе» газетасының әдәби хезмәткәре, җаваплы сәркатибе-секретаре, вакытлы мөхәррире-редакторы булып та тора.

Нихаять, 1922 елның көзендә, Казанга килә. Татар театрында суфлер булып эшкә урнаша. Ә 1923 – 1924 елларда Һади Такташ «Чаян» журналының җаваплы сәркатибе, «Татарстан» газетасының әдәби хезмәткәре булып эшли. 1923 елда «Җир уллары трагедиясе» һәм башка ши-гырьләрдән торган беренче җыентыгы басылып чыга.

Төрле-төрле басмаларда хезмәт итүе белән бергә (1926-1929 елларда «Азат хатын» журналының җаваплы сәркатибе, 1929-1931 еллар - «Чаян» журналының җаваплы сәркатибе, «Яңалиф» журналының редколлегия әгъзасы), поэзиясенең чәчәк аткан вакытында, «Давылдан соң», «Сагыну җырлары», «Такташ шигырьләре» исемле җыентыкларында урнаштырылган лирик-публицистик шигырьләр һәм «Мәхәббәт тәүбәсе» (1927), «Алсу» (1929), «Мокамай» кебек лирик поэмалары дөнья күрәләр.1931 елда «Һади Такташ әсәрләре» дигән тулы җыелмасының беренче томы басылып чыга.

Якташыбыз 1931 елның 8 декабрь көне тиф авыруыннан Казанда вафат була.

Һади Такташ турында замандашлары шулай дип язганнар. Нил Юзеев яза: «Такташ шигырьләре совет яшьләре йөрәгендә тирән тамыр җәйгән. Бәхетле яшьлек җырчысы, патриот-трибун шагыйрь бүген дә безнең белән кыю атлап бара, гүзәл җырлары белән яңа тормыш төзүдә катнаша». Ә Баязит Бикбай, башкорт язучысы болай ди: «Һ.Такташ... татар поэзиясендә бөтен бер дәвер ачкан кеше. Чын татар поэзиясен бөек Тукай тудырган булса, аның совет чорындагы югары күтәрелешен... Такташтан башка күз алдына китерүе мөмкин түгел. Ул-татар әдәбиятының совет чоры Тукае, аның горурлыгы... Башкорт шагыйрьләре дә Һ.Такташ алдында бик зур бурычлылар... Андый шагыйрьләр, М. Горький сүзләре белән әйтсәк йөз елга бер генә туалар».

Әгәр дә миннән: «Татар поэзиясендә шигъри дөнья төзегән шагыйрьләр кемнәр?» – дип сорасалар, мин берничә шагыйрьнең исемен атар идем, ләкин иң беренче булып – Такташны.

«...Чын шагыйрь булу - зур бәхет, ә халыкның Тукае, Такташы булудан да зур бәхет юктыр ул», – ди Ринат Харис. Менә тагы шундый фикерләр яши. «Такташ безнең поэзиягә әлегәчә күрелмәгән яңа һава, югары художестволы яңа иҗат Иделе булып килеп керде. Без аның беренче чор иҗатын коры социология сукасы белән бураздалап үтәбез. Такташның төп остазы – халык әдәбияты һәм безнең классика. Шулар белән бергә Гейне, Байрон, Пушкин, Блок, Есенин һәм Маяковский», – ди аның турында Хәсән Туфан.

А. Ф. Муртазина,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Татарско-Тавлинская основная общеобразовательная школа»
Лямбирского муниципального района

БЕЗГӘ ТАНЫШ БУЛМАГАН ТАКТАШ
НЕЗНАКОМЫЙ НАМ ТАКТАШ

Кем син?
– Белмим.
Әллә күптән инде
Онтылган бер иске танышмы,
Әллә таныш түгел, оялмыйча
Елмаясың үтеп барышлый?... – бу сүзләр Һади Такташның «Таныш түгел елмаючы» шигыреннән. Чыннан да, бу шәхеснең биографиясендә безгә билгеле булмаган кызыклы фактлар бармы?

Такташ тормышыннан берничә кызыклы фактлар китерәсем килә.

Һади ишле гаиләдә өченче бала булып дөньяга килә. Гаиләдә алты бала була. Безнең республиканың Сыркыды авылында гап-гади крестьян гаиләсе. Кызганыч, үз республикабызда туган шундый Шагыйрь башлангыч белемен авыл мәдрәсәсендә ала, ләкин абыстайдан сабак алуы озакка сузылмый. Кечкенә Һади тәнәфес вакытында коега тимер чынаяк төшерә. Моның өчен Абыстай Һадины дуслары алдында орыша. Һади шунда ук «Иман шарты» китабын ертып ташлый һәм абыстайга йөрүдән туктый.

Укырга-язарга әнисеннән өйрәнә. Аннары мәктәпкә бара, ләкин әтисе мәктәп укытуы белән канәгать булмый, һәм Һадины 30 чакрым ераклыктагы Түбән Пешләй мәдрәсәсенә бирә. Биредә алдынгы фикерле укытучылар ярдәмендә шагыйрьнең дөньяга карашы киңәя. Ул шул ук вакытта остазлары яздырган «Тәрҗемән», «Вакыт», «Йолдыз», «Ялт-йолт» кебек басмалар белән танышып бара. Такташка институтта укырга хыяллана башлый. Бик тырышып укый. Күп кенә язучылар иҗаты белән таныша. Чордашлары аның Гейне шигырьләрен оригиналда укыганын хәтерли, С. Цвейг белән немец телендә аралашканын сөйлиләр. Гаиләсенә ярдәм итү теләге белән ул үсмер чагында

Бохарага чыгып китә. Ачлыктан интеккән чаклары да була. Такташ бик тиз мөселманнар өммәтенә кереп китә, актив тормыш алып бара. 15 – 16 яшь булуына карамастан, аңа хәйрия фонды акчасын ышанып тапшыралар, димәк, ихтирам казана.

1920 елда Төркестан Үзәк Башкарма Комитеты аерым эскадрон оештыра. Эскадронда төрле милләт вәкилләре була: руслар,үзбәкләр, төрекәннәр, башкортлар, кытайлар һәм дә татарлар. Эскадронга чит ил вәкилләрен каршылау, дәүләт өчен аеруча әһәмияткә ия булган йортларны саклау һәм сугышчан бурычлар да йөкләткәннәр. Бу эскадронда Һади Такташ та хезмәт итә. Ташкент тирәләренә килеп чыккан басмачлар төркемнәренә һөҗүм ясап, аларны тар-мар иткәннәр. Бу эшләрдән тыш Такташ стена газетлары чыгару, сугышчылар алдында газета-журналлардан мәкаләләр кычкырып уку белән шөгыльләнә булган. Шул арада үз шигырьләрен дә укый була.

Такташны сугышчылар бик хөрмәт итәләр, зурлыйлар. Дунганнар һәм төрекмәннәр Такташны олылап “муллахан” дип атый булалар.

Такташ һәрвакыт та сугышчылар янында була, алар белән бергә ашый, казармада йоклый. Эскадронда наданлыкны бетерү эшен дә Такташ үз өстенә ала. Кыска вакыт эчендә эскадронда бер дә укый-яза белмәгән кеше калмый. Командирлар өчен дә Такташ өчен дә бу бик зур шатлык була.

Мәскәүдә яшәгән вакытта Такташ төрле шагыйрьләрнең түгәрәкләренә йөри башлый. Аны барысы да кызыксындыра, бу аның үз-үзен эзләү вакыты. Владимир Маяковский белән дә ул аның түгәрәгендә очраша һәм аңа чын-чынлап гашыйк була. Башта әдәби кичәләргә бик канатланып йөри, ләкин берникадәр вакыт узу белән аның күңеле кайта. Ул Маяковскийның иҗтимагый позициясен кабул итми.

Такташның сөйләм стиленә Маяковский йогынты ясамаган дип әйтеп булмый. Алар икесе дә шагыйрь-трибуна. Зур аудиторияне авызларына каратып тора алганнар. Маяковский да, Такташ та яшьләрнең кумирына әверелә. Такташның икенче хатыны Гөлчәһрә сөйләвенчә, Такташ университет бусагасын үтү белән, аны сырып алганнар. Шигырь яза икән, икенче көнне үк аны яттан сөйләүче кешеләр барлыкка килгән, яшьләр аның әсәрләрен бер-берсеннән күчереп ятлаган. Күп шагыйрьләр үз иҗат җимешләрен сөйли белми, ә Ходай Такташка ораторлык талантын кызганмаган. Сәхнә осталары да аның алдында чыгыш ясарга кыенсынган.

Халыкка тәэсир итү көче Такташны Маяковский белән бер дәрәҗәгә куя. Ләкин аларның идеаллары, тормышка карашлары төрле. Маяковский система пәрәвезенә эләккән шәхес була, ә Такташ системага каршы көрәшә. Әйе, ул аңларга тели, системага яраклашырга тырыша, ләкин аның романтик күңеле бу кысаларга сыеша алмый, аның тыны кысыла. Большевиклар аны кабул итми, язарга, иҗат итәргә бирми, бастырмыйлар. Ә бу иҗат кешесе өчен үлемгә тиң.

Гадел Кутуй белән Такташ бик дуслар булган. Бервакыт Такташ Кутуйга: «Мин алдан үлсәм, син минем каберемә беренче уч туфракны салырсың, син үлсәң, мин салырмын», – дигән. Шулай килешеп калганнар да. Такташ белән Кутуй икесе бер кичне өйләнгәннәр: Такташ – Гөлчәһрәгә (Гөлчәһрә Хәмзина),

Гадел – аның Газзә (Газзә Бадамшина) исемле дус кызына. Такташның «Алсу» поэмасындагы Газзәгә. Ләкин озак тормаганнар. Газзә Мәскәүгә Гөлчәһрә янына китеп барган…

Такташ төрле уку йортларындагы укучы яшьләр белән аралашып, алар янында үзен бик гади тота булган, инде танылган шагыйрь булуына карамастан, бер дә һаваланмаган. Яшьләр аны шагыйрь булуы өчен генә түгел, нәкъ менә үзен алар белән тиң, гади тотуы, шаян, шат күңелле мәзәкчәнлеге, тапкырлыгы өчен дә яратканнар.

Һәм дә соңгысы: кайбер кешеләрнең сүзләре буенча, Такташ башкаларга карата “донослар” язмаган бердәнбер шагыйрь була. Аның үлеме турында ишетү белән өйләренә килеп җиткән НКВД хезмәткәре Такташ хатынына: “Ник елыйсың, ахмак? Үз өендә, үз ястыгында үлгәненә куан, без инде аңа эш кузгаткан идек”, – дип әйткән, имеш. ФСБ архивларында моңа кагылышлы документларны эзләп караганнар, ләкин Такташка бәйлеләренә артык кешене җибәрмиләр булса кирәк. Такташ документлары чыгу белән күп татар шагыйрь һәм язучыларының “кара” эшләре ачыкланачак. Һади Такташның уллары гомер буе бер-берсе белән аралашмаган дип сөйлиләр. Татар зыялыларының трагедиясе – Такташ нәселе дә урыслаша.

НЕЗНАКОМЫЙ НАМ ТАКТАШ

Кто ты?
– Я не знаю.
Или уже давно забытый
Старый знакомый,
Или незнакомый,
Не стесняясь
Улыбаешься, мимо проходя? – это слова из стихотворения Хади Такташа «Улыбающийся незнакомец». Действительно, в биографии этого человека есть интересные факты, которые нам неизвестны.

Хочу привести несколько интересных фактов из жизни Хади Такташа. Родился третьим ребенком в простой крестьянской семье. В семье было шестеро детей. К сожалению, начальное образование такой поэт, родившийся в нашей республике, получил в сельском медресе, у абыстай. Но обучение у абыстай длилось недолго. Во время небольшого перерыва между занятиями Хади Такташ уронил в колодец железную чашу. За это абыстай сильно поругала его перед друзьями. Хади тут же разорвал книгу «Условие веры» и перестал ходить на занятия.

Читать и писать научился у матери. Затем он пошел в школу, но его отец был недоволен школьным обучением и отдал Хаджи в медресе Нижний Пишляй, что в 30 верстах. Здесь благодаря передовым педагогам расширяется мировоззрение поэта. В это же время он знакомится с такими изданиями, как «Перевод», «Время», «Звезда», «Огонек». Такташ начинает мечтать об учебе в институте.

Учился очень старательно. Знакомился с творчеством многих писателей. Современники вспоминали, что он читал стихи Гейне в оригинале, общался со С. Цвейгом на немецком языке. Желая помочь своей семье, он в подростковом возрасте уехал в Бухару. Бывали случаи, когда они страдали от голода. Такташ быстро влился в мусульманскую уммет, вел активную жизнь. Несмотря на его 15 – 16 лет, ему доверяют средства благотворительного фонда, а значит, он пользуется уважением.

В 1920 году Туркестанский Центральный исполнительный комитет организовал отдельный эскадрон. В эскадроне были представители разных национальностей: русские, узбеки, турки, башкиры, китайцы и татары. На эскадрон возлагались и боевые задачи – встреча иностранных представителей, охрана особо важных для государства домов. В этом эскадроне служил и рядовой Такташ. Наступавшие в окрестностях Ташкента группировки басмачей были разгромлены. Кроме этих работ, Такташ занимался изданием стенгазет, публикуя перед бойцами статьи из газет и журналов. В это же время начал писать собственные стихи.

Такташа очень уважали воины. Дунгане и туркмены стали называть Такташа «муллаханом».

Такташ всегда был рядом с бойцами, ел вместе с ними, спал в казарме. Работу по ликвидации неграмотности в эскадроне взял на себя. За короткое время в эскадроне не осталось ни одного неграмотного человека. И для командиров, и для Такташа это было большой радостью.

Живя в Москве, Такташ стал посещать различные поэтические кружки. Все, что его интересует, это время его самоанализа. С Владимиром Маяковским он познакомился в его кружке и влюбился в него по-настоящему. Поначалу очень увлекся литературными вечерами Маяковского, но через некоторое время его увлечение угасло. Он не одобрял общественной позиции Маяковского.

Нельзя сказать, что на стиль речи Такташа не повлиял Маяковский. Оба они – поэты-трибуны. Им удалось привлечь большую аудиторию. И Маяковский, и Такташ становятся кумирами молодежи. По рассказу второй жены Такташа Гулчагры, как только Такташ переступал порог университета, его тут же окружала толпа. Если он написал новые стихи, то уже на следующий день появлялись люди, которые рассказывали их наизусть, молодые люди переписывали его произведения. Многие поэты не умели рассказывать о своем творчестве, а Бог для Такташа не пожалел ораторского таланта. Даже мастера сцены стеснялись выступать перед ним.

Сила воздействия на народ ставила Такташа на один уровень с Маяковским. Но у них разные идеалы, взгляды на жизнь. Маяковский был человеком, попавшим в ловушку системы, а Такташ боролся против системы. Да, он хочет понять, пытается приспособиться к системе, но ее романтическая душа не может вписаться в эти рамки, ее рассудок сжимается. Большевики его не принимали, не давали писать, сочинять, не печатали. А это для творческого человека равносильно смерти.

Гадел Кутуй и Такташ были очень дружны. Однажды Такташ сказал Кутую: «Если я умру раньше, ты положишь в мою могилу первые три горсточки земли, если ты умрешь, я положу». Так и согласились. Такташ и Кутуй женятся в один вечер: Такташ – на Гульчахре (Гульчахра Хамзина), Гадел Кутуй – на его подруге Газзе (Газза Бадамшина). Газза подруга Алсу в поэме «Алсу». Но жили они вместе недолго. Газза уехала в Москву к Гулчахре…

Общаясь с учащейся молодежью различных учебных заведений, Такташ вел себя рядом с ними очень скромно, несмотря на то, что уже был известным поэтом. Молодежь любила его не только за то, что он был поэтом, но и за то, что он вел себя наравне с ними, просто, был веселым, жизнерадостным, находчивым.

И последнее: по словам некоторых людей, Такташ был единственным поэтом, который не писал «доносов» на других. Услышав о его смерти, приехавший домой сотрудник НКВД сказал жене Такташа: «Почему ты плачешь, дурочка? Радуйся, что он умер у себя дома, в своей постели, мы уже возбудили на него дело».

Есть сведения, что сыновья Хади Такташа всю жизнь не общались друг с другом. Трагедия татарской интеллигенции – род Такташей тоже становится русскоязычным...

С. Р. Поташова,
учитель татарского языка и литературы
МБОУ «Латышовская средняя общеобразовательная школа»
Кадошкинского муниципального района

ХАДИ ТАКТАШ – ПОВОДЫРЬ ЭПОХИ

Один из самых почитаемых поэтов татарского народа Хади Такташ (1901 – 1931 гг.) родился в первый день XX века. И по Божьей воле стал поводырём своей грозной и неповторимой эпохи. Такташ писал такие стихи, какие от него требовала его эпоха. В татарской литературе навсегда остались такташевские «Письма в грядущее», «Мокамай», «Трагедия сынов земли», «Маленький разбойник», «Деревня Сыркыды» и многие другие стихи, отражающие грозный век и мятежную красоту души соотечественника. Столетие Хади Такташа отмечалось не только в Татарстане, но и в Мордовии, в деревне Сыркыды – на родине поэта.

Дорога в сторону того места, где предположительно стоял родовой дом поэта, была занесена снегом, даже «уазики»-вездеходы не смогли проехать. Не тот же ли ветер из такташевской поэмы «Деревня Сыркыды», сочинённой ещё в 1924 году, постарался? «Ветер нынче – герой труда. Ветер на улице снег метёт, разгребает сугробы ветер...» Ради чего старается тот поэтический ветер? Не ради того ли, чтобы не смогли сюда добраться казанские писатели, не смогли увидеть запустение и репейники на этом священном месте? Но они добрались,

чуть ли не по колено в снегу шли по запустевшей улице. Добрались и смиренно опустились на колени перед тем местом, где родился поэт. Не было здесь театральности, ведь и зрителей-то не было. Просто достойно и мудро суметь опуститься на колени перед родиной поэта. Перед своей родиной, ведь скромная деревня Сыркыды – это родина всех тех, кому дорога поэзия, кому дорога поэтическая история родной земли – как и Кырлай, как и Кушлауч, как и Константиново... Председатель Союза писателей Татарстана, депутат Госсовета республики профессор Фоат Галимуллин красноречиво назвал Сыркыды своеобразной Меккой для татарской литературы.

Когда угасают иные деревни, их исключают из административно-территориального учёта, а потом попросту забывают. А такие литературные селения, как Сыркыды, не исчезают никогда. И пока они есть на нашей земле, земля не будет зарастать историческим бурьяном. Поэты – единственные, кто никогда родину не покидает. Хади Такташ будет жить в Сыркыды вечно.

Возможно, видел это Хади Такташ, возможно, радовался, но слишком далеко в исторической дали он находился и не мог прийти, чтобы вместе с нами опуститься на колени перед своей землёй. Вон появилась чья-то резвая повозка. Будто из стихотворения Такташа: «По снежной груди зимней ночи летели сани. Годы шли, и не они ли, взвалив на сани, меня далёко увезли!» Не за Такташем ли снова отправился из нынешнего времени его земляк, понукая гнедого?

Такташ в своей поэме «Деревня Сыркыды» беспокоился: «Пурга начинает выть, снежную пыль крутить. Путники могут сбиться с пути». Сегодня этими путниками были мы, приехавшие поклониться поэту, и мы не сбились с пути. Мы искали землю поэта. Негасимую землю. Ведь земли, где рождаются большие поэты, вечно светятся тайным огнём, даже из-под бурьяна, даже из-под бурана. Как примечательны репьи на этом месте, торчащие из-под снега! Мало ли было репьёв и в жизни Такташа!

На что был похож этот репейниковый пустырь? Может быть, на простор, на пространство поэзии? Можно, конечно, посчитать и так, но это запустение породило грусть в нашем сердце. Нет здесь не только памятника Хади Такташу, нет даже таблички, говорящей о том, что здесь родился и вырос большой поэт. Но с этими проблемами нетрудно справиться. Возможно, даже удастся восстановить родовой дом Такташевых, где можно будет разместить музей поэта. Во всяком случае, Правительство Мордовии готово всё это сделать. То, что это раньше не было сделано, – досадно, но лучше поздно, чем никогда.

А пока на месте священного запустения звучала песня. Казалось, даже капризная метель примолкла, когда известная поэтесса, автор десятков популярных в народе песен Гульшат Зейнашева тихо пела стихи Хади Такташа, а Фоат Галимуллин, тоже удивительный исполнитель татарских песен, ей подпевал.

Будто вместе с ветром, врывавшимся в ветхие избы Сыркыды, в тёмные лачуги в своё время врывались сверкающие стихи Такташа.

Сегодня вроде бы ушла эпоха Такташа из Сыркыды, но в то же время она не ушла. Она останется здесь, пока будет здесь светиться окнами хотя бы один

деревенский дом. Хотя реальность не такая уж и безоблачная. При жизни Такташа, например, в Сыркыды проживало около 3,5 тысячи человек, а сейчас лишь 430. Сельская Россия, увы, угасает, а Сыркыды – часть России, как и сам Хади Такташ – поэт России. Сегодня, правда, дела в местном колхозе имени Такташа отнюдь не плачевные. Хозяйством уже много лет умело руководит Николай Нудиков, немногословный, но деловой человек. В Сыркыды сегодня есть газ, в деревне растут новые кирпичные дома. Этому особо порадовалась Гульшат Зейнашева. А предколхоза искренне признался, что он до этого дня не представлял всего масштаба и величия Хади Такташа, не знал в полной мере, кем является его земляк для татарского народа и для России. И, честно говоря, уже верится, что в Сыркыды в ближайшее время и памятник поэту появится, и деревья вырастут на том месте, где он родился.

И будут знать эти шумящие деревья, о ком они хранят память на земле. А в Казани в честь юбилея Хади Такташа состоялся литературно-музыкальный вечер «Письма в грядущее», оригинально созданный по мотивам такташевских произведений. Зрителям был явлен образ поэта, который был со своим народом и в пору революционного романтизма, и в сокровенные часы разочарований.

Татарский народ и в новом веке не мыслит себя без своего Хади Такташа. Значит, и без старика Шахми, охраняющего долгими зимними ночами сельсовет, будто народную мечту о счастье охраняющего, и без Мухтар-бабая, поверившего на старости лет в коллективизацию, то есть в единение народа, и без добродушного мальчика Мокамая, не сумевшего выбраться из социальной трясины и погибшего в ней. И, конечно же, без пронзительной лирики Такташа. Народам без поэтов неуютно жить на земле, продуваемой вселенскими ветрами.

***Л. Н. Смакаева*,**
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Кривозерьевская средняя общеобразовательная школа»
Лямбирского муниципального района

ҺАДИ ТАКТАШ – ХӘЗЕР ДӘ САФТА

Һ. Такташ – үз вакытының иң күренекле шагыйрьләреннән берсе. Егерменче елларны,татар шигъриятендә Такташ чоры дип атарга була.

Ул-әдәби иҗат бәйгесен Г. Тукай, Дәрдемәнд, М. Гафури, Ш. Бабич, С. Рәмиев кебек зур шагыйрьләрдән ялгап алып китүче һәм аны, тагын да биеккә күтәреп, М. Җәлил, Ф. Кәрим, Х. Туфан, С. Хәкимнәр кулына тапшырган олы талант. Һ.Такташ утыз бер яшендә дөньядан китте. Кыска вакыт эчендә дә ул зур мирас калдырырга өлгерде.

Һади Хайрулла улы Такташев 1901 елның 1 гыйнваренда Сыркыды авылында туган. Әлеге авыл Мордва республикасының Торбеево районына керә. Әтисе Хайрулла агай, әнисе Шәмсениса апа – гади крестьяннар булсаларда, икесе дә укый яза белгәннәр. Әнисе шигъри күңелле, нечкә хисле

булган. Бик күп җырлар, әкиятләр белгән, аларны матур итеп сөйләгән, үзе дә җырлар чыгарган.”Әни хәзер дә әле хатларын җырлар белән яза. Ләкин ул белми үзенең җырчы икәнен”, – ди шагыйрь әнисе турында.

Башта малай әти-әнисеннән укырга-язарга өйрәнә. Аннан соң авыл мәдрәсәсендә укый. Үсә төшкәч, аны Пешлә мәдрәсәсенә бирәләр. Сыркыдыдан утыз чакрымдагы бу мәдрәсәдә малай бик тырышып укый. Шул вакытта чыккан газета- журналлар белән танышып барырга тырыша. Г. Тукай һәм С. Рәмиев шигырьләрен яратып укый. Шунда Һади 1911елдан 1913 елның ахырына кадәр укый.

Беренче империалистик сугыш башлангач, алты балалы Хәйрулла абзый гаиләсенең матди хәле кыенлаша. Шул сәбәпле унөч яшьлек Һади, кардәш тиешле бер сәүдәгәргә ияреп, Бохарага китә. Башта ул бу сәүдәгәрдә хезмәтче малай хәлендә яши, аннары бер байның мануфактура кибетенә приказчик өйрәнчеге булып эшкә керә. Бу чорда ул яшьли үк башлаган әдәби иҗат тәҗрибәләрен дәвам итә, яңадан-яңа шигъри әсәрләрен яза. Болардан «Төркстан Сәхраларында» дигәне Ташкентта нәшер ителә торган «Олугъ Төркстан» газетасының 1918 ел, 21 январь санында басылып чыга. Бу – Һ. Такташның матбугатта дөнья күргән беренче шигыре.

1918 елның көзендә Такташ яңадан Сыркыдыга кайта, ел ярым чамасы китапханәче һәм укытучы булып эшләгәннән соң, 1919 елның көзендә Оренбургка китә, анда «Юксыллар сүзе» газетасында җаваплы секретарь булып эшли, политик курсларда укый.

1920 елда иген уңмау сәбәпле Идел-Җаек буйларында яшәү шартлары кыенлашкач, Һ.Такташ, дусларының тәкъдиме белән, 1921 елда ул яңадан Ташкентка килә һәм анда 1922 елга кадәр «Белем йорты» дигән журналда эшли, Төркстан эшче-диһкан коммунистлар университетында тел-әдәбият укыта. Бу чорда инде ул шагыйрь буларак тәмам формалашып җитә.

Ташкент чоры Һ.Такташ иҗат эшчәнлегенең тагы да активлашуы, шагыйрь буларак иҗат йөзенең үзенчәлекле форма ала баруы белән характерлы. Ташкентта ул үзенең беренче дәвер әдәби эшчәнлегендә күренекле урын тоткан романтик әсәрләрен – эчтәлеге белән, нигездә, мифик легендаларга нигезләнгән һәм мифик, символик образлар аша кеше шәхесенең рухи хөрлеген данлаган, аны буып торган явыз көчләргә, дини хорафатларга, социаль гаделсезлеккә каршы ярсулы көрәш, гыйсъянчылык идеясен алга сөргән бер төркем шигырьләрен («Онытылган ант», «Күләгәләр», «Нәләт», «Таң кызы», «Урман кызы») һәм атаклы «Җир уллары трагедиясе»н иҗат итә.

1922 елның җәендә берничә ай Мәскәүдә яши һәм, ниһаять, үзе күптән омтылган Казанга килә. 1923 елда Казанда аның «Җир уллары трагедиясе» һәм башка шигырьләр» исеме белән беренче җыентыгы басылып чыга. «Җир уллары трагедиясе» шул ук елда сәхнәдә дә куела. Спектакльнең премьерасында Идея ролен Такташ үзе башкара.

Казанда 1922 – 1923 елларда язылган әсәрләрендә («Бакчачылар», «Мәңгелек әкият», «Урамда», «Гыйсъян», «Янар таулар», «Пасха чаңнары» һ.б.) поэтик фикерләүдәге элекке романтик гыйсъянчылык мотивлары әле

дәвам итсә дә, 1923 ел ахырларыннан башлап Һ. Такташ иҗатында һәм язу стилендә тормышны реалистик сурәтләү тенденциясе көчәйгәннән-көчәя барып, шагыйрьне яңа иҗади ачышларга китерә. В. И. Ленинның вакытсыз үлеме тәэсирендә туып, тирән кичереш һәм фәлсәфи уйланулар рухында язылган «Гасырлар һәм минутлар» поэмасы (1924), «Давылдан соң», «Сагыну җырлары», «Такташ шигырьләре» исемле җыентыкларында урнаштырылган лирик-публицистик шигырьләр һәм, ниһаять, яшьлеккә, мәхәббәткә, тормышның матурлыгына гимн булып яңгыраган «Мәхәббәт тәүбәсе» (1927), «Алсу» (1929), «Мокамай» (1929) кебек лирик поэмалар Такташны егерменче еллар татар поэзиясенең алдынгы сафына чыгарып бастыра. Әдипнең популярлыгы искиткеч тиз үсә, ул халыкның уй-хисләрен, хыял-омтылышларын илһамланып җырлаучы трибун шагыйрь булып танула. 1930 – 1931 еллар дәвамында Һ.Такташ «Киләчәккә хатлар» исемле шигъри әсәрен эшли.

Әдип бөек революция һәм социализм төзү елларының кырыс романтикасын, шул чор кешеләренең рухи матурлыгын сәнгатьчә гәүдәләндергән төрле жанрдагы әсәрләре белән татар әдәбияты тарихында яңа сәхифә ача, яңа принципларга таянган социалистик реализм әдәбиятының нигез ташларын салуда үзеннән зур өлеш кертә. Аның рухы, аһәңе белән халыкчан поэзиясе, үзенә бер шигъри мәктәп тәшкил итеп, бик күп шагыйрьләрнең үсүенә, формалашуына уңай йогынты ясый һәм хәзер дә үзенең тәэсирен югалтмый саклап килә. Такташ традицияләрен өйрәнү, аның поэтика өлкәсендәге уңышлы тәҗрибәләрен иҗади үзләштерү бүген дә дәвам итә. Аның әдәби мирасы татар әдәбияты тарихында әһәмиятле урын тота.

ХАДИ ТАКТАШ И СЕЙЧАС В СТРОЮ!

Хади Такташ – один из самых выдающихся поэтов своего времени. Двадцатые годы в татарской поэзии можно назвать Такташевским периодом. Он большой талант, который соединил в литературном мире таких великих поэтов, как Г. Тукай, М. Гафури, Ш. Бабич, С. Рамиев, поднял его на более высокую ступень и передал в руки М. Джалиля, Ф. Карима, Х. Туфана, С. Хакимова. Х. Такташ ушел из жизни в возрасте тридцати одного года. За короткое время он успел оставить большое наследство молодому поколению.

Хади Хайруллович Такташев родился 1 января 1901 года в селе Сургодь Торбеевского района Республики Мордовия. Его отец Хайрулла агай, мать Шамсениса апа – простые крестьяне, оба умели читать и писать. Мать была поэтически грамотной, с тонким чувством юмора. Знала много песен, сказок, красиво их рассказывала, сама сочиняла песни. «Мама и сейчас пишет письма с песнями. Но она не знает, что она – певец», – говорил поэт о матери.

Сначала мальчик учился читать и писать у родителей. Затем учился в сельском медресе. Когда он вырос, его отдали в медресе в селе Пишляй. В этом медресе, расположенном в тридцати километрах от родного села, мальчик усердно учился. Пытался знакомиться с газетами и журналами, выходившими в

то время. С любовью читал стихи Г. Тукая и С. Рамиева. Учился там с 1911 до конца 1913 года.

С началом Первой империалистической войны материальное положение семьи Хайруллы, имевшей шестерых детей, осложнилось. По этой причине тринадцатилетний Хади, следуя примеру брата, отправился в Бухару. Сначала он жил в купеческом доме на положении мальчика-слуги, затем поступил на работу приказчиком в мануфактурный магазин одного из богачей. В этот период он продолжает литературные творческие эксперименты, начатые еще в молодости, пишет новые поэтические произведения. Из них «В пустынях Туркестана» 21 января 1918 года опубликовано в газете «Великий Туркестан», издававшейся в Ташкенте. Это первое стихотворение Хади Такташа, опубликованное в печати.

Осенью 1918 года Хади Такташ вновь вернулся в Сургодь, где около полутора лет работал библиотекарем и учителем, а осенью 1919 года уехал в Оренбург и работал ответственным секретарем в газете «Юксыллар сузе», учился на политических курсах.

Когда в 1920 году из-за неурожая условия жизни в Поволжье осложнились, Хади Такташ, по рекомендации друзей, вновь приехал в Ташкент, где до 1922 года работал в журнале «Дом знаний», преподавал язык и литературу в Туркестанском рабоче-крестьянском коммунистическом университете. В этот период он окончательно сформировался как поэт.

Ташкентский период характеризуется еще большей активизацией творческой деятельности Хади Такташа, обретением им своеобразной формы творчества как поэта. В Ташкенте он написал ряд романтических произведений, занимавших видное место в его литературной деятельности первого периода – ряд стихотворений («Забытая клятва», «Тени», «Налят», «Дочь Зари», «Дочь леса»), основанных главным образом на мифических легендах и прославлявших через мифические, символические образы яростную борьбу с угнетающими ее злыми силами, социальной несправедливостью и продвигавших идею гуманизма.

Летом 1922 года несколько месяцев жил в Москве и, наконец, приехал в Казань, куда давно стремился. В 1923 году в Казани был издан его первый сборник «Трагедия сыновей Земли» и другие стихотворения. «Трагедия сыновей Земли» была поставлена на сцене в том же году. Роль Идеи на премьере спектакля исполнил сам Такташ.

Хотя в его произведениях, написанных в Казани в 1922 – 1923 гг. («Садовники», «Вечная сказка», «На улице», «Горящие горы», «Пасхальные колокола» и др.), мотивы прежнего романтизма еще продолжаются, с конца 1923 г. в творчестве и стиле письма Хади Такташа усиливается тенденция к реалистическому изображению жизни, что приводит поэта к новым творческим открытиям. Поэма «Века и минуты» (1924), рожденная под впечатлением безвременной смерти В. И. Ленина, написанная в духе глубоких переживаний и философских размышлений, лирико-публицистические стихи «После бури», «Песни тоски», помещены в сборнике «Стихи Такташа» И, наконец,

лирические поэмы, прозвучавшие как гимн молодости, любви, красоте жизни, такие как «Покаяние любви» (1927), «Алсу» (1929), «Мокамай» (1929), вывели Такташа на передний план татарской поэзии двадцатых годов.

Популярность писателя стремительно росла, он стал известен как поэт-трибун, вдохновлявший мысли, мечты и стремления народа. В течение 1930 – 1931 гг. Хади Такташ создает поэтическое произведение «Письма в будущее».

Своими произведениями в различных жанрах, художественно воплощающими суровую романтику времен Великой революции и строительства социализма, духовную красоту людей того времени, писатель открывает новую страницу в истории татарской литературы, вносит весомый вклад в закладку камней литературы социалистического реализма, опирающейся на новые принципы. Его поэзия, проникнутая духом народничества, оказала положительное влияние на развитие и формирование многих поэтов, составляя своеобразную поэтическую школу, и сохраняет свое влияние до сих пор. Изучение традиций Такташа, творческое освоение его удачных опытов в области поэтики продолжается и сегодня. Его литературное наследие занимает важное место в истории татарской литературы.

А. К. Узбякова,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Кочкуровская средняя общеобразовательная школа»
Дубенского муниципального района

ҺАДИ ТАКТАШНЫҢ ШИГЫРЬЛӘРЕНДӘ МЕТОЛОГИК АЛЫМНЫР, ШИГЪРИЯТЕНЕҢ ЛЕКСИК СОСТАВЫ ҺӘМ ГРАММАТИК ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Безнең күренекле якташларыбыз арасында төрле милләт кешеләре бар. Күп якташларыбызның исемнәре Зур Энциклопедиягә кертелгән. Аларны бөтен ил белә.

Шулар арасында татар поэзиясенең күренекле вәкилләреннән берсе – Һади Такташ. Классик татар язучысы Һади Такташны Мордовия республикасы дөньяга биргәнлеге җир шарындагы барлык халыкка мәгълум. Һади кечкенәдән үк зирәк акыллы, тырыш бала була. Җырга мәхәббәт һәм шигри тойгы Такташта бик иртә уяна. Иптәшләре арасында ул сүзгә оста малай булып санала. Ул җырны бала чакта ук ярата, күргән вакыйгаларны матур итеп сөйләргә тырыша. Бала күңелендә шагыйрьлек чаткыларын әнисе кабызган.Ана улына халык җырларын, бәетләрне матур итеп җырлап һәм сөйләп күрсәтә торган булган.

Әдәбият дәресләрендә без укучылар белән Такташның бик күп шигырьләрен укыдык, кайберләрен яттан да өйрәндек. Алар металогик алымнарга аеруча бай. Иң еш кулланыла торган чаралардан берсе – җанландыру. Аның яраткан «персонажлары» – җил, кояш, көн, төн, ай һ.б. кебек табигать күренешләре.

Бу рәттә җил, минемчә, беренче урында тора. Җил аның шигырьләрендә еш очрый. Мәсәлән «Ак чәчәкләр» шигырендә:

Дөнья матур,
Шуның өчен дә бит
Сүгнә-сүгнә кайтам салкыннан;
Ә җил мыштым гына эндәшмичә
Ияреп килә минем артымнан.

Такташ шигъриятенә кояш образы да килешеп тора. Җил һәм кояш образлары шагыйрь иҗатында символлар булып киләләр, һәм алар – уңай символлар. Мәсәлән:

Кояш – шаһит: илем, иркәм өчен
Сугшып йөрдем, әнкәй, ул күрде!

Кояш – мәңгелек символы. Бу образ Такташта ачык чагыла.

Кояш күктә шулай мәнге йөзәр,
Көлә-көлә йөзәр, йөзәр дә...
Бер көн килер: көчле тимер канун –
Мәңгелекнең җебен өзәр дә

Җил һәм кояш белән беррәттән башка табигать күренешләре дә җанланды-рыла. Мәсәлән:

Тыңлыйлар, йолдызлар, болытлар...
Ач үлем, коточкыч күзләрен
Юнәлтеп сөякләр өстенә,
Тик тора...

Болытлар, йолдызлар тыңлыйлар да, җырлыйлар да, киңәш тә бирәләр.

Башка методологик алымнарга килгәндә, Һади Такташ шигъриятендә метонимия кебек күренешне дә күзәтергә мөмкин. Әмма бу чара сирәгрәк кулланыла. Мәсәлән:

«Син гомереңне усал исем белән
Канлы пычак белән чикләдең...» («Мокамай»)

Шулай итеп, җанландыру, метафора, эпитет, метонимия кебек металогик алымнар Һади Такташ иҗатында киң күзәтелә. Аларның үзенчәлекләре дә бар. Бу алымнар табигать күренешләренә карата кулланылган һәм алар үзенең авторлылыгы белән дә аерылып торалар.

Һади Такташ шигриятенең лексик составына күз салсак, иң танылган үзенчәлекләре булып гади сөйләм үрнәкләрен куллануы билгеләргә кирәк. Бу өлкәдә Такташ – бөек осталарының берсе.

Гади сөйләм формалары Такташ шигырьләрендә эстетик, ритмик һәм башка яклардан «югары шигърият» юллары кебек яңгырый. Мәсәлән, гади күренеш:

«Сүгнә-сүгнә кайта Газзәсе:
– Алсу, тукта инде, акыллым,
Абау,
Тагын карга батырдың!..» –
Ул үпкәләп читкә китә, Аны

Алсу тагын ялынып чакыра.
– Кил, уйнамыйм, бетте...
Кил инде!
үзе – килсә, карга батыра»

Гади сөйләмнең кулланышында Такташның тагын бер үзенчәлеген әйтеп китмичә булмый. Шагыйрь еш кына гади сөйләмнән кергән рус алынмаларын куллана. Мәсәлән:

«Урам буйлап җил бер исрек белән
Гүләйт итеп кайтып килә иде...» («Мәхәббәт тәүбәсе»)

Шулай итеп, Һади Такташның лексик составын анализлаганда, түбәндәге нәтиҗәләргә килергә мөмкин:

1. Гарәп-фарсы алынмалары шагыйрь тарафыннан бик аз кулланыла. 90 проценттан артыгы бүгенге көндәге әдәбият телендә йөри торган төрки-татар сүзләре.

2. Рус алынмалары киң кулланыш тапкан. Аларны ике төргә бүлеп була. Беренчесе, яңа гыйбәрәләрне атап килгән яңа алынмалар. Икенчесе, гади сөйләмгә караган лексика.

Грамматик үзенчәлекләренә килгәндә, Такташ тарафыннан ымлыклар, аваз ияртемнәрен еш куллануын билгеләп була. Мәсәлән:

«Их!
Кышкы төннең салкын күкрәгеннән
Чаналарда шаулап үттеләр,
Чаналарга салып, еллар мине
Еракларга алып киттеләр...» («Нәни разбойник»).

Аваз ияртемнәре шулай ук зур урын алып торалар. Әйтик:

«– Пи-би-би-бип, –
Ди дә каз бәбкәсе» («Кыр казлары»).

Такташның теленең тагын бер үзенчәлеген билегләп китмичә булмый. Бу – сүзләрнең сузыкларын төшереп калдыру. Мәсәлән:

«Ул әле дә өзлеп сагна сине,
Ә син?..» («Такташ үлде»)

Һади Такташ иҗаты татар әдәбиятында тирән эз калдырган. Тел остазы буларак, бер яктан язучы чорга хас булган бөтен үзенчәлекләрен үзенә алган, ә икенчедән аның аерым, башка язучыларның стиленә охшамаган үзенчәлекләре дә шактый күп.

Литература

1. Юзиев, Н., Садыйкова, Н. Һади Такташ турында истәлекләр. – Казан : Тат.кит.нәшр., 1980.
2. Мамин, М. Һади Такташ поэзиясе. – Казан : Татгосиздат, 1952.
3. Юзиев, Н. Такташ шигыре. – Казан, 1972.

МЕТОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ В СТИХАХ ХАДИ ТАКТАША, ЛЕКСИЧЕСКИЙ СОСТАВ И ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЕГО ПОЭЗИИ

Среди наших выдающихся земляков есть люди разных национальностей. Имена многих земляков занесены в Большую энциклопедию. Их знает вся страна.

Среди них один из выдающихся представителей татарской поэзии – Хади Такташ. О том, что татарского писателя Хади Такташа дала миру Республика Мордовия, известно всем народам земного шара. Хади Такташ с раннего детства был умным, старательным ребенком. Любовь к песне и чувство поэзии пробудились у Такташа очень рано. Среди сверстников он считался самым способным мальчиком. С детства он любил песню, старался красиво рассказывать об увиденном. В душе мальчика поэтические искры зажгла его мать. Она очень красиво пела ему народные песни, рассказывала баиты.

На уроках татарской литературы мы с учениками прочитали много стихов Такташа, некоторые выучили наизусть. Они особенно богаты методологическими методами. Одно из наиболее часто используемых средств – оживление. Его любимые «персонажи» – ветер, солнце, день, ночь, луна и другие природные явления. В этом ряду ветер, на мой взгляд, стоит на первом месте. Ветер часто встречается в его стихах. Например, в стихотворении «Белые цветы»:

Мир прекрасен,
Так вот поэтому
С холода захожу матерясь;
А ветер не дует, тихонечко
Следует за мной.

В поэзии Хади Такташа гармонично сочетается образ солнца. Образы ветра и солнца являются символами в творчестве поэта, и они являются положительными символами. Например:

Солнце – свидетель: за Родину, за любимую
Боролся я, мама, он видел!

Солнце – символ вечности. Этот образ ярко выражен в поэзии Такташа.

Солнце в небе вечно будет плавать,
Смеясь, оно будет плыть и плыть...
Придет тот день, когда могущественный железный закон
Нити этой вечности порвет.

Наряду с ветром и солнцем оживают и другие природные явления. Например:

Слушают звезды, облака…
Голодная смерть направив на кости
Свой страшный взгляд,
Молча стоит...

Облака, звезды и слушают, и поют, и дают советы. Что касается других методологических подходов, то в поэзии Хади Такташа можно наблюдать такое явление, как метонимия. Однако этот метод применяется реже. Например:

«Ты жизнь свою злым именем

Окровавленным ножом завершил ...» («Мокамай»)

Таким образом, такие методологические приемы, как одушевление, метафора, эпитет, метонимия, широко прослеживаются в творчестве Хади Такташа. У них есть свои особенности. Эти приемы применины к явлениям природы и отличаются своим авторством.

Рассматривая лексический состав поэзии Хади Такташа, следует отметить, что одной из наиболее заметных особенностей является использование простых речевых образцов. Хади Такташ – один из величайших мастеров в этой области.

Простые речевые формы в эстетическом, ритмическом и других отношениях звучат как строки высокой поэзии. Например:

Ругаясь возвращается Газза:

– Алсу, перестань же, моя умница!

Ну вот! Опять в снег толкнула…

Она обижается и уходит.

Алсу опять умоляет вернуться:

– Иди, не играю, все кончено...

Ну иди же!

Сама – если вернется – опять толкает в снег…

Нельзя не отметить еще одну особенность Такташа в использовании обычной речи. Поэт часто употребляет русские заимствования из обычной речи. Например:

«Ветер по улице с одним пьяным

Возвращался с прогулки...» («Покаяние любви»)

Таким образом, анализируя лексический состав простого Такташа, можно прийти к следующим выводам:

1) Арабско-персидские заимствования используются поэтом очень мало. Более 90% составляют тюрко-татарские слова, носимые в современном литературном языке.

2) Русские заимствования нашли широкое применение. Их можно разделить на два вида. Во-первых, новые заимствования, вызванные новыми выражениями. Во-вторых, лексика, относящаяся к простой речи.

Что касается грамматических особенностей, то можно отметить частое употребление Такташем междометий и звукоподражаний. Например:

«Эх! Из холодной груди зимней ночи проехали шумно на санях.

Положив на сани, годы увезли меня далеко...» («Разбойник»).

Творчество Хади Такташа оставило глубокий след в татарской литературе. Будучи носителем языка, писатель, с одной стороны, впитал в себя все характерные для того времени особенности, а с другой – у него было немало особенностей, не похожих на стиль других писателей.

Р. М. Юмаева,
учитель татарского языка и литературы
МОУ «Пензятская средняя общеобразовательная школа»
Лямбирского муниципального района

ТВОРЧЕСТВО ТАТАРСКОГО ПОЭТА ХАДИ ТАКТАША

121 год назад родился один из основоположников татарской советской поэзии Хади Такташ в деревне Сыркыды Спасского уезда Тамбовской губернии (ныне Торбеевского района Республики Мордовия) в многодетной крестьянской семье.

Мама Такташа Шамсениса была образованной женщиной, она познакомила будущего поэта с миром поэзии, музыки, литературы. Поначалу он учился в своей родной деревне, в местном медресе, много читал. Любимым поэтом у него был Габдулла Тукай. Мальчик даже школьные сочинения писал, подражая Тукаю, в стихах.

В 14-летнем возрасте (1915) его увозит в Бухару торговец-родственник, в доме которого юноше пришлось быть уборщиком, а затем – помощником приказчика. Там он и начал писать. Стихи Такташа совсем не соответствуют плавной лиричности стихотворений Габдуллы Тукая. Они экспрессивны и яростны, поэт пробует новые ритмы и смыслы. В 1918 году начинающий поэт впервые публикует свое стихотворение (в газете «Олуг Туркестан»).

После революции Такташ вернулся в родную деревню и работал в ней учителем. В 1919 – 20 гг. молодой поэт жил в Оренбурге, редактировал газету «Голос бедноты», в этой же газете печатаются его стихи. В 1921 г. он возвращается в Ташкент, преподает татарский язык в университете, много работает. Создает «Трагедию сынов Земли», пишет лирические стихи, поэмы. Исследователи называют этот период его жизни романтическим, для него характерны бунтарские и богоборческие мотивы. Такташ создает образы сказочных, мифических девушек-пери, богов, чертей, ангелов и злых духов, уходит в мир мистики, ищет забвения в природе.

Лето 1922 года Хади Такташ проводит в Москве. Проявляет большой интерес к литературной жизни Москвы, слушает Маяковского, Есенина и других русских поэтов, читавших свои стихи. Сделав окончательный выбор в пользу поэзии и литературы, он решает переехать в Казань, столицу татарской культуры (а приезд в Москву был связан с желанием учиться в университете трудящихся Востока). Так начался последний, казанский, период его жизни, особенно благоприятный для его творчества.

В Казани крепнет поэтическое мастерство Х. Такташа. Однако творческий путь поэта был неровен, полон противоречивых исканий. Для раннего творчества Такташа-романтика характерны были мотивы богоборчества. Источником поэтического вдохновения Х. Такташа, певца новатора, явился народ – созидатель новой жизни. В стихотворении «Такташ умер» (1923) поэт как бы подводит итоги раннего периода своего творчества,

открыто осуждает былые заблуждения. Он выступал в печати, на собраниях и совещаниях, участвовал в дискуссиях по вопросам деятельности развития татарской советской литературы.

Эволюция Х. Такташа в сторону реалистической, гражданской поэзии можно проследить в произведениях, созданных им в 1923 – 1924 годах: «Шьем знамя», «Провокатор», «Нота», «Ответная нота Чемберлену». Одно из лучших произведений первых лет советской татарской литературы – поэма Х. Такташа «Века и минуты» (1924). Поэт воспевал бессмертие Ленина и его идей. Подобно Горькому, Х. Такташ утверждал величие Человека-творца, Человека с большой буквы.

Творчество Хади Такташа проходило в сложных противоречивых условиях. В течение всех 20-х годов шла кампания травли против Х. Такташа. Кампания не ограничивалась только словесными перепалками, а проявилась и в форме изгнания из редакции (в 1929 г.), отказа печатать труды, навешивания ярлыков.

Характерна его известная статья «Литература – молодежи рабочих и крестьян», написанная в связи с постановлением ЦК КПСС от 18 июня 1925 года о литературе. В ней Такташ подводит тоги развития татарской советской поэзии за семь лет и намечает пути ее роста, подвергает резкой критике схематизм, абстрактность и декларативность в отображении действительности. Хади Такташ одним из первых татарских советских поэтов внес в свои произведения социалистическое содержание, связал творчество с жизнью народа, стал подлинным выразителем его души и стремлений.

В 1927 году издается его первый поэтический сборник «Сыны Земли»; затем его новые произведения издаются ежегодно. Он автор драм «Күмелгән кораллар» («Зарытое оружие»), «Югалган матурлык» («Утерянная красота»), «Камил» («Камиль»). В свое время эти работы ставились на театральной сцене и имели успех.

Хади Такташ в своих произведениях художественно описывал годы революции, духовную красоту людей и суровую романтику того времени. Сборники стихов «Давылдан соң» («После бури»), «Сагыну җырлары» («Песня тоски») и прозвучавшие как гимн любви и молодости поэмы «Мәхәббәт тәүбәсе» («Исповедь любви»), «Мокамай», «Алсу» превратили Такташа в признанного поэта-трибуна, воспевающего мысли и чувства, мечты и стремления народа. В его богатом творческом наследии есть произведения и других жанров.

В 1930 году Х. Такташ начинает писать поэму «Письма в грядущее» («Киләчәккә хатлар»), но завершить свой замысел ему не было суждено…

Хади Такташ, один из основоположников современной татарской поэзии, остался в памяти тех, кто знал его синеглазым молодым человеком с копной непокорных густых волос, который в свои 20 с лишком лет был уже зрелым поэтом. Видные деятели культуры – Галиаскар Камал, Кави Наджми, Адель Кутуй, Галимжан Ибрагимов – видели в нем будущую звезду первой величины в созвездии национальных поэтов. «Наш Хади» – так звали Такташа молодые

рабочие, студенты, перед которыми он часто выступал в рабочих клубах, заводских цехах и студенческих общежитиях…

Прожив всего 30 лет, он занял достойное место среди известных татарских поэтов и писателей, как Г. Ибрагимов и М. Джалиль. Его творчество – вершина татарской советской поэзии довоенных лет. Его поэзия, призывающая к душевной красоте, любви, высокой нравственности, преданности Родине, актуальна и по сей день. Стихотворения и поэмы – «Алсу», «Мокамай», «Исповедь любви», «Белые цветы», «Проездом», «Сегодняшняя красота» – являются жемчужинами поэтического творчества Х. Такташа. Он горел слишком ярко, словно метеор. И, может, потому столь скоротечной оказалась его жизнь.

СОДЕРЖАНИЕ

Абдюшева А.Ш. Классик татарской советской литературы Хади Такташ	3
Башмакова Н.И. Хади Такташ – певец любви	7
Боярова Ф.Ф. Хади Такташ – один из золотых столпов татарской поэзии	10
Кильдеева З. Х. Поэт на все времена	13
Муртазина А.Ф. Незнакомый нам Такташ	14
Поташова С.Р. Хади Такташ – поводырь эпохи	20
Смакаева Л.Н. Хади Такташ – и сейчас в строю!	22
Узбякова А.К. Методологические приемы в стихах Хади Такташа	26
Юмаева Р.М. Творчество татарского поэта Хади Такташа	31

ТАКТАШЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ

Сборник материалов республиканской конференции учителей татарского языка и татарской литературы, посвященной творчеству татарского поэта Мухамметхади Хайрулловича Тактешева (Хади Такташа)

Составитель:
Ф. Ф. Боярова, методист лаборатории этнокультурного образования ГБУ ДПО РМ «ЦНППМ «Педагог 13.ру»

Редакторы-корректоры
Ф. Боярова, Л. Ломакина, М. Живова

Печать способом ризографии
Тираж 500 экз.
Цена договорная

Отпечатано с оригинала-макета
в ГБУ ДПО РМ «ЦНППМ «Педагог 13.ру»
430027, г. Саранск, ул. Транспортная, д. 19

Для заметок